

توسعه بوم‌گردی و نقش آن در توسعه جاذبه‌های بوم‌گردی شهرستان آران و بیدگل

ساجده کریمی کندزی^۱، استادیار و هیئت علمی گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران

پذیرش: ۹۹/۵/۱۵

ارجاع جهت اصلاحات: ۹۹/۳/۱۰

دریافت: ۹۸/۱۲/۵

چکیده

هدف از پژوهش حاضر توسعه بوم‌گردی و نقش آن در توسعه جاذبه‌های بوم‌گردی شهرستان آران و بیدگل می‌باشد. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری مورد پژوهش شامل متخصصان، کارشناسان، اساتید مرتبط با حوزه بوم‌گردی در سطح شهرستان آران و بیدگل به تعداد ۶۵ نفر می‌باشند. حجم نمونه بر اساس کل سرشماری و به شیوه دسترس به تعداد ۶۵ نفر انتخاب شدند. ابزار پژوهش، پرسش‌نامه طراحی شده در زمینه بوم‌گردی با ۱۲ سؤال، خلاقیت با ۱۳ سؤال و توسعه اماکن بوم‌گردی به تعداد ۲۱ سؤال می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل معادلات ساختاری با نرم‌افزار ایموس استفاده شد. نتایج بیانگر آن است که بوم‌گردی بر توسعه اماکن بوم‌گردی شهرستان آران و بیدگل با نقش واسطه خلاقیت تأثیر داشته است به گونه‌ای که بوم‌گردی بر اماکن بوم‌گردی با ضریب مسیر ۰/۵۵ و مقدار $T = ۳/۹۱$ ، بوم‌گردی بر خلاقیت با ضریب مسیر ۰/۳۲ و مقدار $T = ۲/۶۵$ ، خلاقیت بر اماکن بوم‌گردی با ضریب مسیر ۰/۶۱ و مقدار $T = ۲/۳۲$ اثرگذار بوده است. بنابراین بوم‌گردی از طریق خلاقیت توانسته است بر بهبود وضعیت توسعه اماکن بوم‌گردی اثرگذار باشد که میزان ضریب مسیر (۰/۶۱) خود بیانگر این امر می‌باشد، در حالی که رابطه مستقیم بوم‌گردی بر اماکن بوم‌گردی دارای ضریب ۰/۳۲ بوده است.

کلمات کلیدی: بوم‌گردی، اماکن بوم‌گردی، خلاقیت، آران و بیدگل.

مقدمه

صنعت گردشگری به عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت در دنیا به حساب می‌آید. این گزینه یکی از صنایع مهم و با رشد سریع می‌باشد (مارزو- ناوارو^۱، ۲۰۱۶: ۴۷۸). بسیاری از کشورها این صنعت پویا را به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی می‌دانند. تحول علایق و سلاقی بازارهای گردشگری و نیز تمرکز خط‌مشی‌های جهانی و نیز تأکید بر توسعه پایدار به عنوان مؤلفه نجات‌بخش محیط طبیعی و انسانی، در سال‌های اخیر منتج به ظهور گونه‌ای بسیار مهم از گردشگری به نام بوم‌گردشگری شده است. بوم‌گردی به قصد بازدید از خاستگاه‌ها و زیستگاه‌های طبیعی به مثابه گزینه سودمند اقتصادی تلقی می‌شود. پایداری اقتصادی یکی از شاخص‌های توسعه پایدار است، با توجه به محدودیت‌های منابع طبیعی، توسعه کشاورزی به تنهایی نمی‌تواند رشد اقتصادی را در مناطق مختلف کشور تضمین کرده و بیکاری را ریشه‌کن سازد، وضعیت جامعه ایران نشان می‌دهد گرایش به اشتغال در بخش‌های سنتی اقتصاد کمتر شده و میل برای اشتغال در بخش‌های مدرن و خدماتی بیشتر است. این در حالی است که روستاهای ایران نیز همچون شهرها، مملو از فرصت‌های جدید و کشف‌نشده هستند که کشف و مدیریت درست برای بهره‌برداری به موقع، مزایای اقتصادی چشم‌گیری به همراه دارد (حیدری و اکبری، ۱۳۹۷: ۱۱). یکی از موضوعاتی که برخی کشورها در دو دهه اخیر برای گردشگری به آن توجه کرده‌اند، توجه به هویت و حفظ ساختارهای بومی در حوزه گردشگری بوده که توسعه بوم‌گردی هم در همین راستا بوده است. بوم‌گردی می‌تواند فرصت‌های بسیاری را برای کسب‌وکارهای کوچک خانوادگی ایجاد کند که بیشتر آنها، روابط مستقیم و متقابل میزبان و مهمان را در خانه و املاک خانواده گردشگرپذیر امکان‌پذیر می‌سازد.

بوم‌گردی یکی از شاخه‌های گردشگری است که مبتنی بر جاذبه‌های طبیعی می‌باشد و با توجه به اهمیتی که در توسعه اقتصادی مناطق دارد، در طی سال‌های اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته شده است (گنجائان، ۱۳۹۹: ۵۶). توسعه بوم‌گردی می‌تواند تغییرات ساختاری زیادی بر شیوه زندگی جامعه میزبان داشته باشد (سیمپسون^۲، ۲۰۰۸: ۳). این حضور و مشارکت از سوی خانواده، برای تجربه و رضایت

1. Marzo-Navarro
2. Simpson

گردشگر و همچنین برای توسعه پایدار مقصد و جامعه محلی، امری بسیار حیاتی است. یکی از کسب و کارهای کوچک گردشگری که از سال ۱۹۹۴ میلادی به جهانبیان معرفی شده و در چند سال گذشته در ایران در حال گسترش است، ایجاد و توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی است. اقامتگاه‌های بوم‌گردی می‌توانند علاوه بر ایجاد درآمد برای مناطق مختلف و جلوگیری از مهاجرت آنان به احیاء سنن قدیمی و همچنین حفظ و نگهداری آثار باستانی و حفاظت از طبیعت کمک شایانی داشته باشد. بنابراین ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی در مناطق در صورت مدیریت صحیح آن به لحاظ اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی می‌تواند در توسعه مناطق مؤثر باشد (رضوانی و عزیزی، ۱۳۹۷). بوم‌گردی سبب رشد شخصیت و ارتقای معرفت از فرهنگ‌ها می‌گردد (انگورج، ۱۳۹۴: ۱). برای رسیدن به بوم‌گردی موفق باید از رهگذر توسعه‌ی پایدار عبور کرد. بوم‌گردی از شاخه‌های صنعت گردشگری است که توسعه و شکوفایی ظرفیت‌های فراوان آن در کشور نیازمند تدوین نظام‌نامه مشخص و برنامه‌ریزی اصولی و همه‌جانبه است (عباسی و رضوانی، ۱۳۹۶). یکی از مهم‌ترین نتایج این نگرش به گردشگری و طبیعت‌گردی، ایجاد اشتغال برای ساکنان بومی منطقه و کسب درآمد برای آنان است که از این طریق ساکنین منطقه ترغیب به حفظ محیط زیست، آداب و رسوم و آنچه برای گردشگران جذاب است، می‌شوند (حسینی نیا و جعفری، ۱۳۹۵).

بوم‌گردی در قالب شکل توریسم پایدار به محیط زیست مناطق وابسته است و فرصت‌های منحصر به فردی را برای تکمیل توسعه، مدیریت منابع و مدیریت مناطق حفاظت شده در بسیاری از نقاط جهان فراهم می‌آورد (خلدیان و فرخی نسب، ۱۳۹۸). بوم‌گردی منبع درآمد ارزی بسیار مناسب و قابل ملاحظه‌ای در اختیار اقتصاد یک کشور قرار می‌دهد. بنابراین تحرک و رشد اقتصادی در نواحی روستایی با صنعت گردشگری دچار تحول می‌شود. امروزه بر اساس اعلام سازمان‌های بین‌المللی گردشگری، صنعت گردشگری به‌عنوان سومین صنعت درآمدزا و پیش‌ران اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و به‌ویژه زیست-محیطی مقاصد گردشگری می‌باشد، تحول علایق و سلاقی بازارهای گردشگری و نیز تمرکز خط مشی‌های جهانی و نیز تأکید بر توسعه پایدار به‌عنوان مؤلفه نجات‌بخش محیط طبیعی و انسانی، در سال‌های اخیر منتج به ظهور گونه‌ای بسیار مهم از گردشگری به‌نام بوم‌گردشگری گردیده است. بوم‌گردشگری، گردشگری مسئولانه‌ای است که در تقابل با گردشگری انبوه و غیر مسئولانه از دهه ۸۰ میلادی در جوامع

اروپایی مورد مطالعه و پژوهش قرار گرفته و به مرور روی میز کار برنامه‌ریزان و تصمیم‌سازان گردشگری مقاصد برتر قرار گرفت. بوم گردشگران بدنبال مقاصد بکر طبیعی بوده علاقمند به تعامل فرهنگی، اجتماعی بیشتر با جوامع محلی و ارتقای اهداف جامعه محور می‌باشند. اقامتگاه‌های بوم‌گردی که دستورالعمل تشکیلاتی آن حدود دو سال است که تدوین گردیده است، دقیقاً همسو با اهداف توسعه پایدار و معیشت پایدار جوامع محلی می‌باشد و اقامت گردشگران بوم‌گردی در این نوع از اقامتگاه‌ها علاوه بر اهداف اقامتی، اهداف تجربه معیشت پایدار جوامع به‌ویژه جوامع طبیعی و روستایی را پوشش می‌دهد (توکلان و داوری، ۱۳۹۶: ۵). در بوم‌گردی هدف، بودن در طبیعت و لذت بردن از مناظری است که در یک زیست‌بوم خاص وجود دارد. بوم‌گردی، عشق به طبیعت و گردشگری مسئولانه‌ای است که به حفظ میراث طبیعی و فرهنگی منطقه کمک کرده و کم‌ترین آسیب ممکن را به طبیعت می‌رساند. این نوع خاص می‌تواند شامل مواردی مانند کوهنوردی و یا اجرای تورهایی انفعالی مانند پرنده‌نگری باشد (بوکلی^۱، ۲۰۰۹: ۴). اقامتگاه‌های بوم‌گردی چند سالی است در اطراف شهرهای بزرگ و دارای آثار تاریخی و طبیعی شکل گرفتند و سازمان‌های متولی از آنها حمایت می‌کنند. از سویی نیز مشکلات شهرنشینی و فطرت طبیعت‌دوست آدمی، او را به دامان طبیعت و مناطق آرام می‌کشاند؛ بنابراین این عامل فرصت خوبی است تا اسباب توسعه مناطق با گردشگری و خدمات آن فراهم آید (عناستانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱).

مسأله اساسی این است که در شرایط کنونی بسیاری از نقاط، روستاها و شهرهای شهرستان آران و بیدگل به لحاظ جاذبه‌های بوم‌گردی دارای ظرفیت‌های بسیار زیادی هستند، ولی تا کنونی نتوانسته‌اند از این جاذبه‌ها در راستای توسعه متناسب منطقه خود بهره بگیرند و یکی از مشکلات اساسی نبود برنامه‌ریزی و خلاقیت متناسب برای توسعه اماکن بوم‌گردی و توسعه گردشگری بوم‌محور می‌باشد و به صورت پراکنده در سطح شهرستان ایجاد شده است. همچنین عدم انجام تحقیق منسجم در سطح شهرستان و بهره‌گیری از ظرفیت‌های بوم‌گردی بوده که تحقیق حاضر در همین راستا تدوین یافته است و مهم‌ترین سؤال پژوهش این است که آیا بوم‌گردی با نقش واسطه خلاقیت در توسعه اماکن بوم‌گردی شهرستان آران و بیدگل تأثیر دارد؟

مبانی نظری

تعریف بوم‌گردی

بوم‌گردی به عنوان مفهومی که بر پایه ایده آل‌های حفاظت محیط زیست و توسعه پایدار استوار است، رواج جهانی دارد (میرزایی، ۱۳۹۴). بوم‌گردی، ارزشمندترین شاخه طبیعت‌گردی است که قصد دارد به شیوه خردمندانه‌ای با کمترین اثر منفی بر طبیعت و فرهنگ منطقه، بیشترین فایده را برای آن داشته باشد. این نوع گردشگری علاوه بر تعامل با جاذبه‌های طبیعی (رودخانه، کوهستان و...)، با زندگی و هنجار مردم محلی نیز در ارتباط است که خود نیز در تعامل با جاذبه‌های طبیعی است؛ از سوی دیگر طبیعت‌گردی، نوعی گردشگری است که در بسیاری از نقاط دنیا، فرصت‌های بی‌نظیری را برای توسعه مناطق فراهم کرده است (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۴). یکی از ویژگی‌های اساسی بوم‌گردی، توجه ویژه به جوامع محلی در کنار حفظ و حراست از محیط طبیعی و آداب و رسوم و فرهنگ آنهاست. در این راستا، توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی از مؤثرترین ابزارهایی است که ضمن حفظ و رعایت اصول اساسی بوم‌گردی، نقش چشم‌گیری در توسعه جوامع محلی و مشارکت آنان در امور گردشگری دارد (زیپیل، ۱۹۹۸: ۴۸۵). بوم‌گردی اگر چه سفری مسئولانه به طبیعت را رقم می‌زند، ولی کنار ابعاد آموزشی و تربیتی‌اش، دارای بخش مهم و برجسته حوزه اقتصاد است (خاتونی و کلاهی، ۱۳۹۸).

نقش بوم‌گردی در توسعه مناطق

زیربنای توریستی هر منطقه طبیعت آن است و بوم‌گردی به عنوان یکی از بخش‌های آن، در سال‌های اخیر در جهان رشد چشم‌گیر و قابل توجهی داشته و در توسعه منطقه‌ای تأثیر زیادی گذاشته است (موحدی و رجبی فر، ۱۳۹۸). طبیعت‌گردان می‌پذیرند که در گردش مسئولانه خود، کمترین آسیبی به طبیعت پیرامون نرسانند و به تماشای زیبایی‌های طبیعت بنشینند (آستانی و چراغی، ۱۳۸۹). صنعت گردشگری به ویژه بوم‌گردی، به عنوان رویکردی جدید برای توسعه همزیستی انسان و طبیعت، به منظور بهره‌روی اقتصادی، امروزه در توسعه مناطق جایگاه چشم‌گیری یافته است (زند مقدم و حبیبی کوتنائی، ۱۳۹۲: ۱). گردشگری بوم، محور یکی از مهم‌ترین بخش‌های صنعت گردشگری در عصر حاضر است که با توجه به ظرفیت‌های

طبیعی و فرهنگی موجود در محیط پیرامون و مناطق هم‌جوار می‌تواند نقش مهمی در تجدید حیات مناطق، ایجاد اشتغال و درآمد، حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی و تاریخی و در نهایت توسعه اجتماعی-اقتصادی ایفا کند. آنچه که در این نوع گردشگری اهمیت فراوان دارد، موضوع توسعه اجتماعی و اقتصادی است، زیرا صنعت گردشگری بدون برنامه‌ریزی دقیق و توجه به قابلیت‌های مناطق، طبیعت‌گردی، محلی، فرهنگی و اجتماعی، مشکلاتی را برای هر منطقه در پی خواهد داشت (رضایی زاده و مسعودی، ۱۳۹۷).

در زمینه پیشینه پژوهش می‌توان به موارد ذیل اشاره داشت: بوذرجمهری و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای به بررسی نقش اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر توسعه اقتصادی اجتماعی فرهنگی زنان روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان کاشمر) پرداخته است که نتایج نشان داد در تمام شاخص‌های مطرح شده با ضریب بتا به دست آمده و سطح معنادار به دست آمده کمتر از ۰/۰۵، گویای تأثیر زیاد نقش اقامتگاه‌های بوم‌گردی در وضعیت فرهنگی زنان روستایی است. ربکا و همکاران (۲۰۱۸) در بررسی نقش اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر توسعه پایدار گردشگری کشور کنیا به این نتیجه رسیده‌اند که اکولوژها با افزایش آگاهی جوامع محلی و تغییر نگرش آنها و مسئولان دولتی به محیط طبیعی، در حفاظت از توانمندی‌های طبیعی و توسعه گردشگری مؤثرند و با توجه به هجوم گردشگران به مناطق طبیعی با ارائه خدمات اقامتگاهی از آسیب‌رساندن به آنها جلوگیری می‌کنند. وود (۲۰۱۶) در پژوهشی به بررسی نقش بوم‌گردی بر توسعه جوامع و اثرات مثبت آن اقدام کرده است و بیان می‌دارد که بوم‌گردی، ارزشمندترین شاخه طبیعت‌گردی است که قصد دارد به شیوه خردمندانه‌ای با کمترین اثر منفی بر طبیعت و فرهنگ منطقه، بیشترین فایده را برای آن داشته باشد. میرزاده کوهشاهی و دهقانی (۱۳۹۵) با «بررسی نقش پتانسیل‌های بوم‌گردی بندرعباس در جذب گردشگران» دریافته‌اند این شهرستان از لحاظ منابع طبیعی، جذابیت‌های پیرامون و دسترسی، از وضعیت مناسبی برخوردار است؛ اما از نظر امکانات رفاهی گردشگران کمبودهایی دارد که لازم است دولت و بخش خصوصی برای رفع این کمبودها اقدام کنند. لطفی و همکاران (۱۳۹۴) با «سنجش نگرش مردم به نقش آموزش در تمایل به کارآفرینی بوم‌گردی در منطقه کویری و بیابانی خورویابانک» به این نتیجه دست یافتند که بین توسعه کارآفرینی اکوتوریستی و میزان آموزش و آگاهی رابطه معنادار و همبستگی مثبتی (مستقیم) وجود دارد؛ بر این اساس با افزایش میزان آموزش و آگاهی،

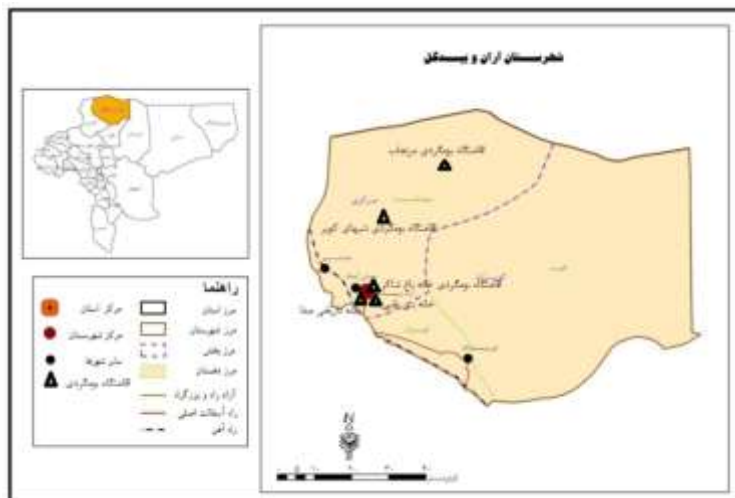
میزان کارآفرینی اکوتوریستی نیز در منطقه مدنظر توسعه و افزایش می‌یابد. جامز و همکاران (۲۰۱۲) به بررسی گردشگری بوم‌گردی و اثرات آن بر محیط پیرامون پرداخته‌اند و به این نتیجه دست یافته‌اند که حفاظت از محیط طبیعی و فرهنگی پیرامون تاثیر مثبت و معنادار بر محیط طبیعی اطراف اقامتگاه هنگام ساخت آن؛ استفاده از معماری و مصالح بومی و داشتن بافت فرهنگی و فیزیکی خاص با توجه و هماهنگی با فرم، منظره و رنگ محیط؛ بهره‌گیری از سیستم‌های آبرسانی پایدار و کاهش مصرف آب داشته است. زیپل (۲۰۰۸) به بررسی نقش بوم‌گردی بر فضای پیرامون اقدام کرده است و به این نتیجه دست یافته است که یکی از ویژگی‌های اساسی بوم‌گردی، توجه ویژه به جوامع محلی در کنار حفظ و حراست از محیط طبیعی و آداب و رسوم و فرهنگ آن‌هاست. در این راستا، توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی از مؤثرترین ابزارهایی است که ضمن حفظ و رعایت اصول اساسی بوم‌گردی، نقش چشم‌گیری در توسعه جوامع محلی و مشارکت آنان در امور گردشگری دارد.

روش پژوهش

روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری مورد پژوهش شامل متخصصان، کارشناسان، اساتید مرتبط با حوزه بوم‌گردی در سطح شهرستان آران و بیدگل که شامل اساتید دانشگاهی، مسئولین اداره میراث فرهنگی، دانشجویان تحصیلات تکمیلی مرتبط به تعداد ۶۵ نفر می‌باشند. حجم نمونه بر اساس کل سرشماری و به شیوه دسترس به تعداد ۶۵ نفر انتخاب شدند. ابزار پژوهش، پرسش‌نامه‌ای طراحی شده در زمینه بوم‌گردی با ۱۲ سؤال، خلاقیت با ۱۳ سؤال و توسعه اماکن بوم‌گردی به تعداد ۲۱ سؤال می‌باشد. به منظور بررسی روایی پرسش‌نامه به صورت صوری، از نظرات عده‌ای از اساتید و صاحب‌نظران مرتبط به تعداد پنج نفر و نیز روایی سازه‌ای بر اساس تحلیل عاملی تأییدی استفاده شده است. در این پژوهش برای بررسی پایایی از روش آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۱ بهره گرفته شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل معادلات ساختاری با نرم افزار ایموس^۱ استفاده شد.

شهرستان آران و بیدگل از شهرستان‌های استان اصفهان و در شمالی‌ترین نقطه آن واقع شده است. شهرستان آران و بیدگل که در حاشیه جنوب غربی کویر مرکزی ایران واقع شده، از شمال به دریاچه نمک

آران و بیدگل و استان‌های سمنان و قم، از غرب به شهرستان کاشان، از جنوب به شهرستان نطنز و از شرق به شهرستان اردستان محدود است. ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۹۱۲ متر و در مختصات ۵۱ درجه و ۲۹ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۴ درجه و ۱۴ دقیقه عرض جغرافیایی می‌باشد (شکل ۱).

شکل ۱- موقعیت شهرستان آران و بیدگل و اقامتگاه‌های بوم‌گردی آن. منبع: نگارنده، ۱۳۹۸.

در این شهرستان، علاوه بر بافت‌های قدیمی ارزشمند شهری و روستائی صدها اثر و بنای تاریخی زیبا و دیدنی اعم از بقاع متبرکه، مسجد، حسینیه و تکیه، حمام، آب انبار، قلعه و کاروانسرا و خانه‌های مسکونی وجود دارد که همراه با جاذبه‌های طبیعی به ویژه دیدنی‌های کویر (اعم از تپه‌های بلند و زیبای ریگزارها، گونه‌های گیاهی کویری، حیات وحش، کویر مرنجال) این شهرستان را به یکی از قطب‌های مهم گردشگری استان اصفهان، بخصوص در زمینه بوم‌گردی مبدل ساخته است.

یافته‌ها

بررسی توصیفی متغیرهای پژوهش

در این قسمت با استفاده از میانگین و انحراف معیار هر یک از متغیرهای به بررسی میزان پاسخ‌گویی و جواب‌دهی به هر یک از متغیرها اقدام شده است.

جدول ۱- میانگین و انحراف از متغیرهای تحقیق

عوامل	تعداد	میانگین	انحراف از معیار
بوم‌گردی	۶۵	۳/۲۷	۰/۸۵۸
خلاقیت	۶۵	۳/۴۶	۰/۶۵۹
اماکن بوم‌گردی	۶۵	۲/۲۶	۰/۵۶۴

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

بر اساس جدول فوق مشاهده می‌گردد که متغیر خلاقیت دارای بیشترین میانگین و متغیر اماکن بوم‌گردی دارای کمترین میانگین می‌باشد.

تحلیل استنباطی داده‌ها

الف- بررسی فرض نرمال بودن داده‌ها

برای بررسی فرض نرمال بودن متغیرهای مطالعه از آزمون کولموگوراف- اسمیرنف یک نمونه‌ای (برای بررسی متغیرها به صورت تک‌تک) استفاده شده است؛ نتایج نشان‌دهنده آن است که فرض نرمال بودن را برای تمام متغیرها نمی‌توان رد کرد ($P > 0.05$). نتایج این آزمون در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲- نتایج آزمون کولموگوروف- اسمیرنف برای بررسی پذیره نرمال بودن

متغیر	حجم نمونه	آماره آزمون (t)	سطح معناداری (p)
بوم‌گردی	۶۵	۰/۴۵۸	۰/۲۰۳
خلاقیت	۶۵	۰/۶۵۹	۰/۳۵۶
اماکن بوم‌گردی	۶۵	۰/۴۲۹	۰/۳۷۶

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

با دقت به جدول ۲ مشاهده می‌گردد کلیه متغیرها دارای فرض نرمال می‌باشند و میزان معناداری اماکن بوم‌گردی با مقدار ۰/۳۷۴، بیشترین مقدار و معناداری بوم‌گردی به مقدار ۰/۲۰۱ کمترین میزان می‌باشد.

ب- بررسی تحلیل عاملی تأییدی متغیرهای پژوهش

جدول ۳- ضریب استاندارد شده، همراه با نسبت‌های بحرانی و سطح معناداری متغیرهای پژوهش

پایایی ترکیبی	میانگین واریانس استخراج شده	سطح معناداری	ضریب استاندارد شده	سؤالات	
۰,۷۸۵	۰,۸۳۶	...	۰/۶۷۵	۱	اماکن بوم‌گردی
		...	۰/۵۴۵	۲	
		...	۰/۴۱۵	۳	
		...	۰/۴۱۴	۴	
		...	۰/۵۲۲	۵	
		...	۰/۳۰۸	۶	
		...	۰/۵۸۷	۷	
		...	۰/۳۴۲	۸	
		...	۰/۴۸۸	۹	
		...	۰/۵۳۶	۱۰	
		...	۰/۳۵۶	۱۱	
		...	۰/۴۶۰	۱۲	
		...	۰/۴۳۸	۱۳	
		...	۰/۳۰۶	۱۴	
		...	۰/۴۵۴	۱۵	
		...	۰/۶۱۸	۱۶	
		...	۰/۴۶۵	۱۷	
		...	۰/۵۰۰	۱۸	
		...	۰/۶۰۲	۱۹	
		...	۰/۴۷۴	۲۰	
		...	۰/۵۸۰	۲۱	
۰,۷۶۵	۰,۸۲۵	...	۰/۳۸۸	۲۲	نواحی
		...	۰/۳۱۹	۲۳	
		...	۰/۳۸۰	۲۴	
		...	۰/۶۰۷	۲۵	
		...	۰/۵۴۵	۲۶	
		...	۰/۴۵۲	۲۷	
		...	۰/۶۱۱	۲۸	
		...	۰/۳۵۷	۲۹	
		...	۰/۴۸۰	۳۰	
		...	۰/۴۰۴	۳۱	
		...	۰/۳۱۸	۳۲	
		...	۰/۷۲۴	۳۳	
		...	۰/۷۰۶	۳۴	

ادامه جدول ۳

پایایی ترکیبی	میانگین واریانس استخراج شده	سطح معناداری	ضریب استاندارد شده	سوالات	
۰,۷۵۶	۰,۸۱۶	...	۰/۴۴۲	۳۵	ب ن ن
		...	۰/۵۲۳	۳۶	
		...	۰/۴۲۶	۳۷	
		...	۰/۵۲۴	۳۸	
		...	۰/۶۶۵	۳۹	
		...	۰/۶۴۹	۴۰	
		...	۰/۶۲۶	۴۱	
		...	۰/۶۴۳	۴۲	
		...	۰/۵۷۰	۴۳	
		...	۰/۵۳۸	۴۴	
		...	۰/۵۸۴	۴۵	
		...	۰/۶۸۱	۴۶	

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

قدرت رابطه بین عامل (متغیر پنهان) و متغیر قابل مشاهده به وسیله بار عاملی نشان داده می‌شود. بار عاملی مقداری بین صفر و یک است. اگر بار عاملی کمتر از $0/3$ باشد رابطه ضعیف در نظر گرفته شده و از آن صرف نظر می‌شود. بار عاملی بین $0/3$ تا $0/6$ قابل قبول است و اگر بزرگ‌تر از $0/6$ باشد خیلی مطلوب است. مشاهده می‌شود که تمامی متغیرهای مشاهده شده دارای ضرایب تأثیر رگرسیونی مثبت و معناداری با مقیاس‌های خود هستند و بزرگی این ضرایب نیز نسبتاً برای همه موارد در حد بالایی است، با دقت به جدول ۳ همه بارهای عاملی در سطح $0/001$ معنی دار می‌باشند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در این جدول سطح معناداری برای بارهای عاملی یا ضرایب رگرسیونی استاندارد ۳ متغیر مشاهده شده، گزارش نشده است. این امر به این دلیل است که این متغیرها به ترتیب به عنوان متغیرهای مرجع یا معرف برای ۳ متغیر اماکن بوم‌گردی، خلاقیت و بوم‌گردی در نظر گرفته شده‌اند تا بدین وسیله بدون مقیاس بودن این متغیرهای پنهان و به عبارتی بدون ریشه و واحد اندازه‌گیری آنها برطرف شود. معیار میانگین واریانس استخراج شده نشان‌دهنده میانگین واریانس به اشتراک گذاشته شده بین هر سازه با شاخص‌های خود است. به بیان ساده‌تر، (میانگین واریانس استخراج شده) جهت اعتبار همگرایی به کار می‌رود و همبستگی

زیاد شاخص‌های یک سازه را در مقایسه با همبستگی شاخص‌های سازه‌های دیگر نشان می‌دهد. مقدار این ضریب از صفر تا یک متغیر است که مقادیر بالاتر از ۰/۵ پذیرفته می‌شود. روایی همگرا یا میانگین واریانس استخراج شده برای قسمت اماکن بوم‌گردی ۰/۸۳۶، خلاقیت ۰/۸۲۵، بوم‌گردی ۰/۸۱۶ به دست آمد، هم‌چنین مقدار ضریب قابلیت اطمینان ساختاری یا پایایی ترکیبی از صفر تا یک متغیر است که مقادیر بالاتر از ۰/۷ پذیرفته می‌شود که برای شاخص قسمت اماکن بوم‌گردی ۰/۷۸۵، خلاقیت ۰/۷۶۵، بوم‌گردی ۰/۷۵۶، به دست آمد که نشان از مناسب بودن این زیر مقیاس‌ها است.

پ-روایی همگرا (میانگین واریانس استخراج شده)

معیار فورنل و لارکر^۱ برای این روایی بیشتر شدن میانگین واریانس‌های استخراج شده از ۰/۵ است. به این معنی که یک متغیر مکنون می‌تواند به طور میانگین بیش از نیمی از پراکندگی معرف‌هایش را تبیین کند (آذر و دیگران، ۱۳۹۱). همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، مقدار میانگین واریانس‌های استخراج شده برای متغیرهای مکنون بالاتر از ۰/۵ است. بنابراین می‌توان گفت که روایی همگرای مدل‌های اندازه‌گیری مطلوب می‌باشد.

جدول ۴- مقادیر معیار میانگین واریانس استخراج شده مربوط به هر یک از متغیرها

متغیر	میانگین واریانس استخراج شده
بوم‌گردی	۰/۸۳۶۰۸۰
اماکن بوم‌گردی	۰/۸۲۵۲۰۳
خلاقیت	۰/۸۱۶۸۷۹

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

ت-بررسی ترکیبی متغیرهای مدل

در این تحقیق جهت بررسی پایایی^۲ ترکیبی متغیرهای مدل بر طبق نظر فورنل و لاکر (۱۹۸۱) استفاده شده است. پایایی مرکب بر خلاف آلفای کرونباخ که به‌طور ضمنی فرض می‌کند هر شاخص وزن یکسانی دارد، متکی بر بارهای عاملی^۳ حقیقی هر سازه است؛ و بنابراین معیار بهتری را برای پایایی ارائه می‌دهد.

1. Larcker
2. Reliability
3. Loadings factors

پایایی مرکب باید مقداری بیش از ۰/۰۷ را به دست آورد تا بیانگر ثبات درونی سازه باشد. در جدول ۵ نتایج پایایی ابزار سنجش به طور کامل آورده شده است.

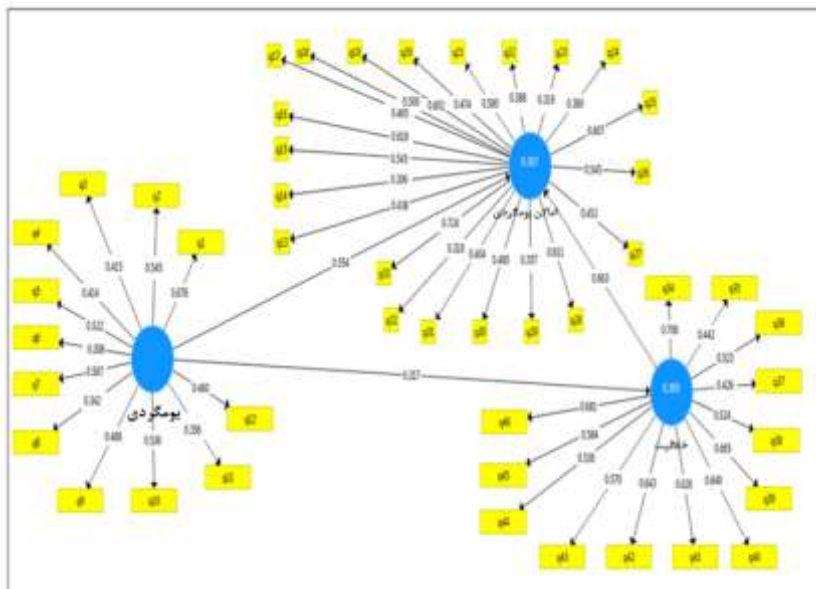
جدول ۵- مقادیر پایایی مربوط به هر یک از متغیرها

ضریب پایایی مرکب	متغیر
۰/۷۹۶۵۴۵	بوم‌گردی
۰/۷۶۹۳۶۰	اماکن بوم‌گردی
۰/۸۶۹۳۰۱	خلافت

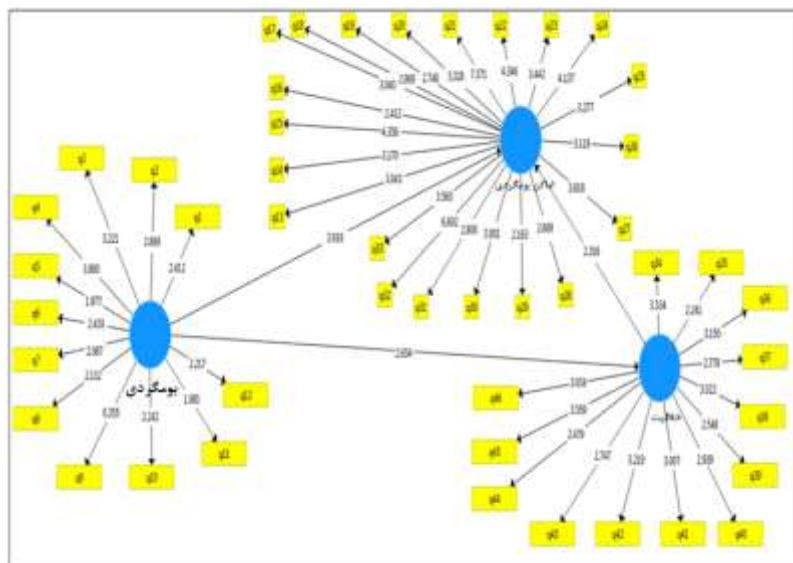
منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

ث- ارزیابی مدل ساختاری

برای بررسی مدل ساختاری از نرم‌افزار پی. ال. اس. استفاده شده است، چرا که حجم نمونه کمتر از ۲۵۰ نفر بوده است. این فرایند در ابتدای کار خود به ارزیابی مدل‌های اندازه‌گیری می‌پردازد. برآوردهای پی. ال. اس. روایی و پایایی مدل‌های اندازه‌گیری را بر حسب معیارهای مطرح در مدل‌های بیرونی انعکاسی و ترکیبی ارزیابی می‌کند. وقتی که شواهد کافی مبنی بر روایی و پایایی مدل‌های اندازه‌گیری به دست آمد، می‌توان به ارزیابی مدل ساختاری (درونی) پرداخت، به مدلی که در برگیرنده فقط متغیرهای پنهان باشد و متغیرهای مشاهده‌پذیر در آن حذف شده باشند، مدل ساختاری گفته می‌شود.

شکل ۲- ضریب مسیر رابطه بین متغیرها. منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

شکل ۳- مقدار T محاسبه شده. منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

بر اساس آنچه صورت پذیرفت می‌توان بیان داشت که بوم‌گردی بر اماکن بوم‌گردی با ضریب مسیر ۰/۵۵ و مقدار T ۳/۹۱، بوم‌گردی بر خلاقیت با ضریب مسیر ۰/۳۲ و مقدار T ۲/۶۵، خلاقیت بر اماکن بوم‌گردی با ضریب مسیر ۰/۶۱ و مقدار T ۲/۳۲ اثرگذار بوده است. بنابراین بوم‌گردی از طریق خلاقیت توانسته است بر بهبود وضعیت توسعه اماکن بوم‌گردی اثرگذار باشد که میزان ضریب مسیر (۰/۶۱) خود بیان‌گر این امر می‌باشد، در حالی که رابطه مستقیم بوم‌گردی بر اماکن بوم‌گردی دارای ضریب ۰/۳۲ بوده است.

ج- محاسبه شاخص نیکویی برازش مدل در حداقل مجذورات جزئی

در مدل‌سازی معادلات ساختاری به کمک روش پی. اس. اس. بر خلاف روش کواریانس محور شاخصی برای سنجش کلی مدل وجود ندارد. ولی شاخصی به نام نیکویی برازش توسط تنهاوس و همکاران (۲۰۰۵) پیشنهاد شد. این شاخص هر دو مدل اندازه‌گیری و ساختاری را مدنظر قرار می‌دهد و به عنوان معیاری برای سنجش عملکرد کلی مدل به کار می‌رود. حدود این شاخص بین صفر و یک قرار بوده و وتزلس و همکاران سه مقدار ۰/۰۱، ۰/۳۶ و ۰/۰۱ را به ترتیب به عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای نیکویی برازش معرفی نمودند. این شاخص به صورت میانگین R^2 و متوسط شاخص مقادیر اشتراکی به صورت دستی محاسبه می‌شود:

$$GOF = \sqrt{\text{average (Comunalitie)} * R^2}$$

این شاخص مجذور ضرب دو مقدار متوسط مقادیر اشتراکی و متوسط ضریب تعیین است.

جدول ۶- مقادیر اشتراکی

متغیر	مقادیر اشتراکی	ضریب تعیین
بوم‌گردی	۰/۴۸۵۴۷۷	۰/۸۲۶
اماکن بوم‌گردی	۰/۴۵۱۵۸۶	$۷۰/۴۵ * ۰/۸۲۶ = ۰/۵۵$
خلاقیت	۰/۴۲۴۴۱۹	$GOF = ۰/۵۶$
میانگین	۰/۴۵	

منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸).

شاخص نیکویی برازش این مدل، ۰/۵۵ به دست آمده است که از مطلوبیت کلی مدل حکایت دارد.

نتیجه گیری

بر اساس آنچه مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت می‌توان بیان داشت که بوم‌گردی بر توسعه اماکن بوم‌گردی شهرستان آران و بیدگل با نقش واسطه‌خلاقیت، تأثیر داشته است؛ به گونه‌ای که بوم‌گردی بر اماکن بوم‌گردی با ضریب مسیر ۰/۵۵ و مقدار T ۳/۹۱، بوم‌گردی بر خلاقیت با ضریب مسیر ۰/۳۲ و مقدار T ۲/۶۵، خلاقیت بر اماکن بوم‌گردی با ضریب مسیر ۰/۶۱ و مقدار T ۲/۳۲ اثرگذار بوده است. بنابراین بوم‌گردی از طریق خلاقیت توانسته است بر بهبود وضعیت توسعه اماکن بوم‌گردی اثرگذار باشد که میزان ضریب مسیر (۰/۶۱) خود بیان‌گر این امر می‌باشد، در حالی که رابطه مستقیم بوم‌گردی بر اماکن بوم‌گردی دارای ضریب ۰/۳۲ بوده است.

نتایج حاصل از پژوهش حاضر با نتایج تحقیق وود (۲۰۱۶) که در پژوهشی به بررسی نقش اکوتوریسم و بوم‌گردی بر توسعه جوامع و اثرات مثبت آن اقدام کرده است، همسو بوده و بیان می‌دارد که بوم‌گردی، ارزشمندترین شاخه طبیعت‌گردی است که قصد دارد به شیوه خردمندانه‌ای با کمترین اثر منفی بر طبیعت و فرهنگ منطقه، بیشترین فایده را برای آن داشته باشد. این امر در شهرستان آران و بیدگل نیز می‌تواند زمینه‌ساز توسعه این شهرستان را سبب گردد و رشد و توسعه اماکن بوم‌گردی برای توجه به این امر در مناطق بوم‌گردی با درنظر گرفتن نوآوری و خلاقیت و توجه به محیط زیست مدنظر قرار گیرد. بنابراین توسعه بوم‌گردی جامعه‌محور، راهبردی مناسب به منظور حفظ منابع طبیعی و ارزش‌های فرهنگی با توسعه اماکن بوم‌گردی است. این توسعه از طریق توانمندسازی جوامع محلی و نقش خلاقیت آنها امکان‌پذیر بوده و موجب پایداری فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی جوامع محلی و عرصه‌های منابع طبیعی می‌شود. علاوه بر این به حفاظت بهینه محیط زیست و حیات وحش، کاهش فقر و توسعه اجتماعی و اقتصادی نیز کمک می‌کند. برای رسیدن به بوم‌گردی موفق باید از رهگذر توسعه پایدار اکوتوریسم عبور کرد. دستیابی به توسعه پایدار در گرو توجه به ارکان اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی در یک جامعه است و گردشگری به عنوان فعالیتی اثرگذار بر تمامی ارکان توسعه، بیش از گذشته نیازمند مطالعه است. همچنین با نتایج تحقیق زیپل (۲۰۰۸) که به بررسی نقش اکوتوریسم و بوم‌گردی بر فضای پیرامون اقدام کرده است، نیز همسو بوده و به این نتیجه دست یافته است که یکی از ویژگی‌های اساسی

اکوتوریسم، توجه ویژه به جوامع محلی در کنار حفظ و حراست از محیط طبیعی و آداب و رسوم و فرهنگ آنهاست. در این راستا، توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی از مؤثرترین ابزارهایی است که ضمن حفظ و رعایت اصول اساسی بوم‌گردی، نقش چشم‌گیری در توسعه جوامع محلی و مشارکت آنان در امور گردشگری دارد. بر این اساس باید در سطح منابع بوم‌گردی شهرستان آران و بیدگل موارد حفاظتی و جنبه‌های محیط زیستی بوم‌گردی و بهره‌گیری از مشارکت و توانمندی‌های جامعه محلی استفاده شود تا بتوان به توسعه متناسب در زمینه جامعه محلی نائل شد. در سطح منطقه، نقاط قوت بسیار زیادی در زمینه بوم‌گردی و منابع انسانی که بتوان از خلاقیت آن‌ها استفاده کرد وجود دارد، بنابراین با نظارت و ارزیابی دائم می‌توان توسعه متوازن را داشت. تولید درآمد، ایجاد فرصت‌های شغلی، ایجاد مناطق حفاظت شده و حفاظت از تنوع زیستی، اقتصاد قوی‌تر، آموزش‌های محیط زیست، قدردانی از فرهنگ و منابع محلی و نقش فعال زنان از فرصت‌های توسعه بوم‌گردی و بی‌ثباتی اقتصادی (مانند تورم، و غیره)، تراکم، تخریب محیط زیست، توسعه بیش از حد و فرهنگ‌پذیری از تهدیدهای توسعه بوم‌گردی هستند. سازگاری با محیط زیست، قابلیت دوام از لحاظ اقتصادی، تناسب از لحاظ فردی و اجتماعی و فرهنگی و همچنین جامع‌نگری از شاخص‌های چارچوب یک پروژه گردشگری پایدار در زمینه بوم‌گردی است.

بر اساس نتایج به دست آمده می‌توان پیشنهادات زیر را ارائه نمود:

- بازنگری به نوع و نحوه برنامه‌ریزی و هماهنگی بین نهادها و دستگاه‌های اجرایی مسئول از طریق ایجاد یک نهاد مدیریتی یکپارچه به خصوص در بخش بوم‌گردی و اماکن بوم‌گردی.
- برنامه‌ریزی جهت بوم‌گردی منطقه با استفاده از معیارهایی مانند رضایت مردم محلی، تأمین حقوق و امنیت گردشگران، اشتغال، فشار اجتماعی، کنترل و نظارت محلی و حفظ محیط زیست.
- تهیه و اجرای طرح راهبردی و توسعه‌ای برای توسعه پایدار بوم‌گردی در این منطقه با هماهنگی دستگاه‌ها و نهادهای مربوط و به ویژه مشارکت مردم محلی.
- ایجاد یک سیستم و دستیابی به مدلی که بتواند در حین جذب و بهره‌برداری از منافع ناشی از گسترش گردشگری از پیامدهای منفی آن بکاهد.

- تدوین قوانین ویژه به منظور استفاده‌ی بهینه از جاذبه‌های منطقه و خلاقیت‌های موجود و جلوگیری از تغییر چشم‌انداز طبیعی منطقه.

منابع

- آستانی، سجاد و چراغی، مهرداد. (۱۳۸۹). «توریسم و اکوتوریسم ثروت نهفته گردشگری در مناطق چهارگانه استان اصفهان». *همایش منطقه‌ای صنعت توریسم*. خمینی شهر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر.
- انگورج، مریم. (۱۳۹۴). «گردشگری و اکوتوریسم». *اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پاک*. همدان: شرکت سپیدار طبیعت الوند.
- بوزرجمهری، خدیجه؛ شایان، حمید؛ اخلاقی، مرضیه و واعظ طبسی، علی. (۱۳۹۸). «نقش اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر توسعه اقتصادی اجتماعی فرهنگی زنان روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان کاشمر)». *همایش ملی زن و توسعه گردشگری روستایی*. کاشمر: دانشگاه پیام نور واحد کاشمر - دانشگاه فردوسی مشهد.
- توکلان، علی و داوری، آی تک. (۱۳۹۶). «اقامتگاه‌های بوم گردشگری فرصتی برای توسعه پایدار مطالعه موردی: ظرفیت‌های بوم گردشگری استان آذربایجان شرقی». *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری، مدیریت شهری و محیط زیست*. کرج: مؤسسه آموزش عالی شهریار.
- حسینی نیا، غلامحسین و جعفری، علی. (۱۳۹۵). «نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار باغستان سنتی قزوین». *همایش ملی دانش و فناوری علوم کشاورزی. منابع طبیعی و محیط زیست ایران*. تهران: مؤسسه برگزارکننده همایش‌های توسعه‌محور دانش و فناوری سام ایرانیان.
- حیدری، اعظم و اکبری، علی. (۱۳۹۷). «تأثیر بوم‌گردی خانه‌های روستایی در توسعه اقتصادی روستاها (نمونه موردی روستای هنجن)». *کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران*. تهران: دانشگاه صنعتی مراغه با همکاری دانشگاه تبریز - دانشگاه شهید مدنی آذربایجان.
- خاتونی، گین و کلاهی، مهدی. (۱۳۹۸). «اقتصاد اکوتوریسم». *همایش ملی توسعه پایدار (با رویکرد فرصت‌ها و چالش‌های سرمایه‌گذاری در منطقه ترشیز)*. کاشمر: مرکز آموزش عالی کاشمر.
- خلدی نسب، سیدکاظم و فرخیان، فیروزه. (۱۳۹۸). «نقش و اثرگذاری اکوتوریسم در توسعه پایدار روستاها در چشم‌انداز ۱۴۰۴ با تأکید بر راهکارهای گردشگری روستایی». *سومین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در مهندسی کشاورزی، محیط زیست و منابع طبیعی*. مشهد: دانشگاه جامع علمی کاربردی - سازمان همیاری شهرداری‌ها و مرکز توسعه خلاقیت و نوآوری علوم نوین.

- رضایی زاده، مهتا و مسعودی، عباس. (۱۳۹۷). «نقش گردشگری در توسعه اجتماعی - اقتصادی مناطق روستایی استان کرمان: مطالعه موردی منطقه عشق آباد، بافت». کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران. تهران: دانشگاه صنعتی مراغه با همکاری دانشگاه تبریز - دانشگاه شهید مدنی آذربایجان.
- رضوانی، محمدرضا و عزیزی، ثریا. (۱۳۹۷). «تأثیر اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر توسعه روستایی». دومین همایش ملی چشم-انداز توسعه پایدار روستایی ایران. تهران: دانشگاه خوارزمی. انجمن علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی ایران.
- زندمقدم، محمدرضا و حبیبی کوتنائی، سپیده. (۱۳۹۲). «تدوین توسعه اکوتوریسم با تأکید بر توسعه پایدار (مطالعه موردی: استان مازندران)». دومین همایش ملی گردشگری و طبیعت گردی ایران زمین. همدان: شرکت هم اندیشان محیط زیست فردا.
- عباسی، عالم و رضوانی، محمد. (۱۳۹۶). «بوم‌گردی روستایی و نقش آن در توسعه پایدار گردشگری مطالعه موردی: شهرستان پاوه استان کرمانشاه». کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری، مدیریت شهری و محیط زیست. کرج: موسسه آموزش عالی شهریار.
- عنابتانی، علی اکبر؛ گیاهی، حسن و جوانشیری، مهدی. (۱۳۹۷). «بررسی و تحلیل آثار ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی (نمونه: روستای رادکان شهرستان چناران)». برنامه‌ریزی فضایی. دوره ۸، شماره ۲. صص ۱-۲۴.
- عنابتانی، علی اکبر؛ عنابتانی، زهرا و رومیانی، احمد. (۱۳۹۴). «گردشگری خانه‌های دوم روستایی تحولی در روابط شهر و روستا در ایران». چاپ اول. بجنورد: نشر جهانی.
- گنجائیان، حمید. (۱۳۹۹). «پتانسیل سنجی توسعه اکوتوریسم منطقه گوتدره شهرستان قروه با استفاده از مدل تلفیقی AHP-SWOT». جغرافیا و روابط انسانی. ۲ (۴). صص ۵۶-۶۹.
- لطفی، صدیقه؛ رمضان‌زاده لسبویی، مهدی و ابراهیمیان، مهناز. (۱۳۹۴). «سنجش نگرش مردم نسبت به نقش آموزش در تمایل به کارآفرینی بوم‌گردی (منطقه کویری و بیابانی خورویبیانک)». مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری. سال ۶، شماره ۲۱. صص ۵۴-۷۶.
- موحدی، محمدحاشم و رجبی فر، بهنام. (۱۳۹۸). «اکوتوریسم روستایی عاملی در جهت پایداری زیر ساخت‌های روستا». چهارمین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی. تهران: انجمن افق نوین علم و فناوری.
- میرزاده کوهشاهی، مهدی و دهقانی، امید. (۱۳۹۵). «بررسی نقش پتانسیل‌های بوم‌گردی بندرعباس در جذب گردشگران». پژوهش‌نامه فرهنگی هرمزگان. دوره ۱۱، شماره ۲. صص ۲۴-۶.
- میرزایی، ندا. (۱۳۹۴). «اکوتوریسم و توسعه پایدار روستایی، اولین همایش ملی گردشگری پایدار با رویکرد گردشگری ورزشی». سلامت و محیط زیست. اردبیل: موسسه حامیان زیست اندیش محیط آرمانی.

- Buckley, R. (2009). *Ecotourism: Principles and practices*, CABI, Tourism Text, 1st Ed, 368, <https://books.google.com/books?id=qRzHNJgEiBEC>.
- James, G., Hosier, A., & Woo, G. (2012). *Using Cluster-Based Economic Strategy to Minimize Tourism Leakages [Z]*, Research Report Submitted to Global Economic Development Practice (GEDP), San Francisco, California, Pp 1-59.
- Marzo-Navarro. M, Pedraja-Iglesias. M, and Lucia Vinzón, (2016), Development and Validation of the Measurement Instruments of the Determinant Elements of Integrated Rural Tourism, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, Volume 40, Issue 4, pp 476-496.
- Rebecca, Ch., Rose, B., & Bor, T. (2018). Eco-Lodges, a Future for Sustainable Tourism in Kenya, *Journal of Tourism, Hospitality and Sports*, No 8, Pp 37-41.
- Simpson. M.C, (2008), Community benefit tourism initiatives: a conceptual oxymoron?, *Tourism Management*, Volume 29, pp. 1-18
- Wood, A. (2016). *Megan Epler: Ecotourism, principles, practices & policies for sustainability/* UNEP, 1st Ed., University of Minnesota, United State of America, 61. <https://books.google.com/books?id=TaAsAQAAMAAJ>.
- Zeppel, H. (2008). Tourism and Aboriginal Australia, *Tourism Management*, Vol 19, No 5, Pp 485-488.